
שיעורים ב"אורות התורה"

משיעורי

הרצי"ה קוק זצ"ל

ב"אורות התורה"

תוכן

59	מבוא
61	על הספר
63	השיעורים: פרק ו, סעיף א
67	סעיף ד
69	סעיף ז
72	סעיף יד
75	סעיף טו

מבוא

בגיל וברעדה הננו ניגשים להוצאה לאור של שיעורי רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל, על "אורות התורה".

רבנו נוהג היה ללמד את הספר "אורות התורה" לתלמידיו, בהסברה מרובה, ככל כתבי הרב קוק זצ"ל, "הנוחים לקריאה" אך "קשים להבנה" (הקדמה ל"אורות הקודש"). בשיעוריו נהג רבנו להרחיב את ההסברה של פרקי הספר, ובכך היו נעשים דברי הרב ברורים ומאירים.

שיעורי רבנו ב"אורות התורה" היו מנוף חשוב בהתפתחותם הרוחנית של תלמידיו. אנו, שישבנו ושתינו את הדברים בצמא, נהנינו בכפליים: מדברי רבנו כשלעצמם, ומדברי הרב זצ"ל, שלאחר הסברתם נעשו ברורים, אף שנראו מקודם מסובכים וקשים להבנה.

רבנו נהג ללמד מסיבות שיתבארו להלן את הספר בדילוגים: בתחילה פרק א', ולאחר מכן פרק ו' עד סוף הספר (חוץ מפרק י').

סדרת השיעורים שלפנינו היא מזמן קיץ, תשל"ד, עד סוף זמן קיץ, תשל"ה. השיעורים נאמרו במשך כשנה תמימה, מדי שבוע בשבוע, ונרשמו על-ידי כמעט מילה במילה - "מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה, ואני כתב על הספר בדיו" (ירמיה ל, יח).

עריכת שיעורים אלו נעשתה בהתייעצות עם גדולי תלמידי רבנו שליט"א ובברכתם. עם כל זאת הדברים הם על אחריותנו, ואם טעינו ח"ו, יתלו בנו ולא ברבנו זצ"ל. נשמח לקבל חומר נוסף וכן הערות והארות. זכות "אורות התורה" תעמוד לנו להאיר ולברר נתיבות כלל ישראל וגאולתו.

הרב יהודה בהרב

על הספר

הספר "אורות התורה" של מרן הרב קוק זצ"ל - כשמו כן הוא: החיבור המרכזי של הרב בנושא התורה. ספר חשוב זה עיצב וחינך דורות של תלמידים, בני-תורה ותלמידי-חכמים. רבינו, הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, ראה בו מכשיר מרכזי לבניין עולמו הרוחני של בן-התורה בדורנו, ולפיכך הקדיש חלק חשוב משיעוריו לבני ישיבתו ללימוד הספר "אורות התורה".

הספר "אורות התורה" יצא לאור לראשונה בשנת ת"ש - אמצע מלחמת העולם השנייה. בדברי הפתיחה של מרן הרצ"ה הננו שומעים הד למאורעות הימים: "בעתות חרדות ופחדים אלו... יגיהו מחשכינו אורות התורה המגינה ומצלת"¹. הספר נערך ע"י הרצ"ה במתכונת דומה ל"אורות התשובה" שקדם לו, ואל הספר צורף נספח: "לחיזוק דברי תורה", מתוך האגרות.

שיעורי הרב צבי יהודה זצ"ל

במשך שנים רבות נוהג היה רבינו, כאמור, ללמד את הספר. בשיעוריו היה מפרש את הספר, אשר - כידוע לכל - אינו קל להבנה. לאחר לימוד המקור עם הפירוש הופך הספר להיות מובן ושווה לכל נפש, ובכך בעצם מתקיימת מטרתו העיקרית של הרב: בניין עולם התורה ועיצובו בדורנו.

להלן לקט מתוך דברי הרצ"ה המתייחסים באופן כללי לספר, ובהמשך גם לסידורו הפנימי ולעריכה (יש לזכור שהרצ"ה הוא שערך את הספר):

א. עניין הספר

"עניין הספר: בירור ערך התורה. בתחילה עניינים שמימיים; אחר כך דרכים כלליים ונתיבות פרטיות-חינוכיות; דרכי עיסוק בתורה, שקידה בה והתגדלות בה"².

ב. סדר הפרקים

"הפרק הראשון של הספר 'אורות התורה' עניינו עצם התורה. מתוך כך נמשכים פרקים על כלל התורה, פרטותיה וכללותיה, כל התורה כולה. אחר כך מגיעים להתפרטות. מתוך השייכות לתורה, על יסוד הדברים הפנימיים העליוניים של תורה מן השמים, מגיעים ללימוד תורה בפרק ו. מתוך השמימיות ועל יסודה - קח את הגמרא ולמד!

בסעיפים מופיעים בירורים ופירוטים, צדדים וגוונים שונים של עבודת ד' שבשכל. בכל סעיף יש נקודה מיוחדת"³.

1. "פתח דבר יאיר", אורות התורה עמ' ו.

2. מתוך שיעור מס' 1 (כת"י).

3. מתוך שיעורי הרצ"ה על אורות התורה, בעריכת הר"ש אבינר, עמ' 15 ("שיחות הרצ"ה", מס' 35).

ג. חלוקת הפרקים והנושאים

"פרק ו הוא המשך הפרקים הקודמים. אוצר הקודש הזה, 'אורות התורה', הוא הפצת אור, אור דעת ושכל, הבנה, בהירות והעמקה, על התורה, ישראל ואורייתא. התורה היא מן השמים, כללותיה ופרטותיה וכו'.

כל חמשת הפרקים הראשונים הם יסודיים, גדולים ותיאורטיים, מה היא תורה בכלל: תורה שבכתב ותורה שבעל-פה (פרק א); תורה לשמה, באמיתיות שלימה (פרק ב); כלל התורה (פרקים ג-ד); אותיות התורה בפרטי פרטים (פרק ה). עכשיו יש מקום 'להנמיך טוס' בפרקטיקה. מתוך התיאולוגיה⁴ והאבסטרקטיקה⁵, מתוך שפע הקודש של דברים שורשיים - קח את הגמרא ולמד! אנו מגיעים לעובדה המעשית של לימוד התורה"⁶.

ד. יחודו של פרק ו

"כפי שאמרנו, כל הפרקים הקודמים הם עילאיים, כוללים בירורי העילאיות של התורה: אמונת ישראל ותורה, ומה זו התורה שאנו עוסקים בה. בפרק שלנו אנו מגיעים ללימוד התורה.

והנה קיימים כמה מיני לימודים, כמה מיני חכמות. לימוד תורה הוא נבדל, נבדל בכמות, ובעיקר באיכות.

הפרק שלנו כולל ששה-עשר סעיפים, וכל סעיף הוא נחוץ, אבל כולם סובבים מסביב ליסוד של סעיף א. כל סעיף מברר צד מסויים, וכל אחד הוא אמיתי"⁷.

"לעומת חמשת הפרקים הראשונים של אורות התורה, העוסקים בנושאים מופשטים, הפרקים שלפנינו הם בבחינת 'הלכה למעשה' (חוץ מפרק י', שהוא יוצא דופן)"⁸.

4. חכמת הדת.

5. ההפשטה.

6. שיחות הרציה (לעיל הערה 3), עמ' 4.

7. שיחות הרציה (לעיל הערה 3), עמ' 8.

8. מתוך שיעור מס' 2 (כת"י).

פרק ו לימוד התורה*

סעיף א

ההבדל שבין הקודש לבין החול

מה שלומדים בקדשה, מתעבדן על ידו הנצוץ והשכל בנחד, והאורכה האלהית באה ממקור העצמי של הנשמה וממלאה את כל הניתה, והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות, כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף. אבל כל למוד חלוני, מכל מדע בעולם, אינו מחיה כי אם אותו החלק המיוחד שהוא מכון אליו. זהו יסוד ההבדל שבין קדש לחול מצד הכמותיות, לבד מההבדל, היותר נשגב באין ערוך, שמצד האיכותיות.

הקדמה

בהקדמה ל"מסילת ישרים" מתייחס המחבר לפסוק "הן יראת ה' היא חכמה", שעליו אמרו חז"ל²: "שכן לשון יווני קורין לאחת הן". דרשה זו דורשת ביאור: האם כל החכמה שבעולם איננה שווה דבר? או אומרים בתפילה: "אתה חונן לאדם דעת", אדם מתבונן בכדי לדעת את העולם, ומשתמש בחכמה, במדע, בפיסיקה וכדו'. הרי לא נוכל להכחיש את מציאותה של החכמה בעולם!³

הסבר הדבר הוא כך: בכל חכמה ישנם כביכול שני דברים שונים: האדם הלומד את החכמה, והעולם הנלמד. אך תפיסה זו איננה נכונה. החכמה האמיתית איננה זרה לאדם, אלא יש בה שייכות לאדם. "מה שלומדים בקדושה" הוא הבסיס. "קדוש לעולם קיים"⁴. קדושה היא ביטוי של מציאות גדולה וחזקה. לעומת התפיסה שהאדם עומד מול המציאות, ישנה התפיסה של קשר אל המציאות. כשם שאדם מתבונן בעצמו, ומכיר שיש לו רמ"ח איברים, כוחות נפש, שכל, רגש וכדו', ואין אלה דברים נפרדים ממנו, אלא הם מהווים גילויים שונים של נשמת-חיו, כך הוא הדבר

* לפנינו חמישה שיעורים לדוגמא, בליווי מקורות וצינונים. מקורות ישירים וצינוני רבנו - בשולי העמוד. הערות והוספות בשיפולי דברי רבנו ניתנו בסוגריים מרובעות. הפיסקה מובאת כלשונה, מנוקדת (כהצעה בלבד), ולאחר הקדמה - הביאור. בתוך הביאור משולבים דברי הרב זצ"ל בהדגשה.

1. איוב כח, כח.
2. שבת לא ע"ב.
3. [עין מוסר אביך א, ב שאף הוא שואל שאלה זו, והסברו שונה לכאורה מהסבר רבינו. אך למעין, שני ההסברים משלימים זה את זה.]
4. סנהדרין צב ע"א.

גם לגבי דברי-התורה. אין לתופסם כדברים חלקיים, מנותקים מן האדם, חתיכות חתיכות, "והיה להם דבר ה' צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם"⁵. מתוך תפיסות מנותקות באות תפיסות "מדעיות" מסולפות, חותכים, משקרים ומזייפים מתוך קטנות-רוח, ולא רואים את התפיסה הכוללת מתוך גדלות רוח. יש לנו כוחות נפש, כוחות נשמה.

הקב"ה מתגלה בחיים. בנשמה ישנם כוחות: שכל, רגש ודמיון, וכולם הם חלקים שונים של היצירה האלוקית, "ויפח באפיו נשמת חיים"⁶. שלימות זו מתגלית בכל. מתוך קוצר-רוח וקוצר-הבנה מתגלים דברים מפורדים. כשלא תופסים את דברי החכמה במובן הגדול, הרי שמה שנתפס איננו אמיתי, שכן דבר חלקי איננו אמיתי. ככל שהאדם מתבגר ומתקדש, תופס הוא את הדברים בצורתם האלוקית.

החכמות הן חלקיות: האסטרונומיה עוסקת במדע השמים, ההידרולוגיה עוסקת במים וכו'. כל המדעים נוגעים לחלק מהמציאות. אך יראת ה' - עניינה הכל, ולכן "היא חכמה".

בדורות הקדמונים היה התואר "פילוסוף" משמש כשם תואר כללי לאדם הרוצה לדעת⁷. אולם גם הפילוסוף היה מוגבל בתחומי עיסוקו רק עד לעולם שמעל למציאות, עולם האידאות. אין בתפיסת הפילוסוף שלימות.

ידוע בשם הגר"א ההבדל בין "כל" (בקמץ) לבין "כל" (בחולם)⁸. ההבדל הוא בכך שכל הוא כמותי: "כל" הספרים וכדו'; לעומת זאת "כל" הוא איכותי: "עושה שלום ובורא את הכל"⁹; "כי כל בשמים ובארץ"¹⁰. חכמת אלקים היא חכמת הכל. דעת אלקים עניינה אמת ושלימות, "דע את אלקי אביך ועבדה"¹¹.

בחכמה ישנה שניות: האדם מצד אחד, והחכמה מצד שני. אין הזדהות ודביקות עם העולם. כך הוא כשהלימוד איננו ביראת ה'; אך כשלומדים את העולם במידה האלקית, בקדושה, אז ישנה שייכות, דביקות וחיוניות. לכן יראת ה' היא חכמה, כי חכמות אחרות הן לא פנימיות. בחכמה האלוקית ישנה שייכות של האדם לעולם.

אם כן, ישנם שני הבדלים בין לימוד הקודש ללימוד החול:

א. מצד הכמות - הקודש שלם, לעומת החול שהוא חלקי.

ב. מצד האיכות - הקודש פנימי, לעומת החול שהוא חיצוני.

זו הסיבה שיראת ה' לבדה היא חכמה. זהו הערך של מה שלומדים בקדושה.

5. ישעיה כח, י.

6. בראשית ב, ז.

7. [מילולית: "פילוסוף" הוא אוהב החכמה. בעולם העתיק לא היתה קיימת ההפרדה המקובלת כיום בין ענפי המדע השונים.]

8. [השווה שיחות הרצ"י לבראשית, פרשת תולדות, עמ' 227.]

9. ברכת "יוצר-אור".

10. דבה"א כט, יא.

11. דבה"א כח, ט.

ביאור

מה שלומדים בקדושה - ההדגשה היא דוקא על הלימוד הנעשה בשכל, שהוא מעל לכל כוחות הנפש האחרים, וכפי שכותב הרמב"ם¹² ש"צלם אלקים" הוא השכל, החלק הרוחני-מוסרי שבאדם. באדם ישנם ארבעה כוחות, ארבע מדרגות: שכל, רגש, רצון ודמיון. השכל הוא המולך. על-ידי הלימוד והארת הדעת מתעלה השכל, ומעדן את הרצון, ובכך מתעלה האדם כולו, מתעדן על ידו הרצון והשכל ביחד.

ביסוד האדם, במקורו העליון, ישנה הנשמה האחת, המקור העליון של השכל והרגש. האורה האלקית באה מהמקור העצמי של הנשמה, המקור העצמי, הפנימי של הנשמה. האורה מתגלה ממקור השכל, וממלאה את כל הוייתה. מתוך זה ממלאה היא את הכל. האדם כולו קיים, כולו בריאות, מתוך מקור השכל. והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות, כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף. הלב הוא מרכז החיים, ממנו מרכז הדם, והוא מתפשט ממקור נשמתו זה לכל המציאות. זהו תיאור מצב של אדם הלומד תורה בקדושה.

תיאור חיובי זה מתברר ע"י דוגמת השלילה, ע"י ההבדלה וההשוואה שבין קודש לבין חול. אבל כל לימוד חילוני בעולם אינו מחיה כי אם אותו חלק שהוא מכוון אליו. החול הוא חלקי, והקודש הוא כללי¹³, וזהו יסוד ההבדל שבין קודש לחול מצד הכמותיות, לבד מההבדל היותר נשגב באין ערוך - הבדל שהוא הרבה יותר עמוק - שמצד האיכותיות.

כל לימוד חילוני, מכל מדע בעולם, הוא חלקי (כפי שביארנו), ואינו מחיה כי אם את אותו החלק המיוחד שהוא מכוון אליו. חול הוא חלקי וקודש הוא כללי, לכאורה זהו הבדל כמותי. אך יש הבדל גדול הרבה יותר ביניהם: ההבדל האיכותי. החול הוא חיצוני, והקודש הוא פנימי, וזהו יסוד ההבדל שבין קודש לחול מצד הכמותיות, לבד מההבדל, היותר נשגב באין ערוך, שמצד האיכותיות.

השלמה - ארבעה כוחות הנפש שבאדם

השכל הוא המלכות הראשונה, דעת תורה, שכל שבקדושה; הרגש, שלא כשכל, שהוא יחודי לאדם, איננו כל כך ספציפי לו. בשכל אדם יוצר; רגש יש גם לבעלי חיים. האדם מתרגש ע"י החושים, נפעל; בשכל הוא חופשי, יצירי. הרצון הוא הכח הפונה מפנימיות האדם אל החוץ.

הכח הרביעי הוא הדמיון, אמפרוביזציה. כשם שיש שכל טוב ולא-טוב, קטן וגדול, כן ברגש ואף בדמיון - ישנם דמיונות ילדותיים ויש גם דמיונות בגדלות, של משוררים ואמנים. בין מדרגות הנבואה הננו מוצאים את כוח הדמיון. "ביד הנביאים אָדְמָה"¹⁴.

12. מורה נבוכים ח"א, פ"א.

13. [כפי שהוסבר בהקדמה לפיסקה].

14. הושע יב, יא.

זהו מעשה המרכבה של כוחות נפשנו; ויחד עם זה יש סדר לכוחות. בדברי קודשו של המהר"ל: "יש סדר בניסים"¹⁵. גם בדברים העליונים, ולא רק בטבע, יש סדר. אמנם זהו סדר של נסתר - אך גם סדר כזה נחשב סדר. "ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה"¹⁶. הסדר הוא: שכל (המלך), רגש, רצון ודמיון. אשרי האדם הזוכה לשכל אלוקי של תורה, דרך רגש, רצון ודמיון. ישנם מצבים של בילבולים, הפיכת הסדרים. אדם הזוכה לסדר הנכון - מופיעה בו הבריאות המלאה.

15. גבורות ה', הקדמה שניה.

16. בראשית ב, ז.

סעיף ד

לימוד תורה מתוך תשובה

כשהאדם מתרומם לרעיונות עליונים, ומתאים את דרכיו על פיהם, במעמקי רוחו, הוא בא לשרש תורה, בצורתה העליונה, שמגמתה היא להרים את העולם לעליונותו המעודדת לו, וממילא כל מה שהוא לומד מפרטי תורה איננו דבר חדוש אצלו כי אם כמו הזכרה למה שיש כבר בכחו, וזה הוא סוד "מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת".

הקדמה

סעיף זה מקביל, אמנם, בתוכנו לסעיף ג, אך כאן הדברים באים בצורה עמוקה וגדולה יותר. הסעיף מבאר את השכלול הנוסף, שהאדם זוכה לו ע"י לימוד התורה מתוך תשובה, מתוך שלמות המעשים.

ביאור

כשהאדם מתרומם לרעיונות עליונים, ומתאים את דרכיו על פיהם במעמקי רוחו, חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי¹⁷. זוהי תביעה מכל אדם: עליו להתרומם לרעיונות גדולים. כך צריך להיות. זהו הרעיון של "נעשה" ואח"כ "נשמע"¹⁸. אז הוא שייך לתורה. אז הוא תופס את התורה במדרגה הגבוהה ביותר. הוא בא לשורש התורה בצורתה העליונה.

התורה, שקדמה לעולם ("הסתכל בתורה וברא את העולם"¹⁹), בצורתה העליונה היא יסוד העולם. לעולם ישנה נשמה, ישנו אידיאל אלוקי. האור הראשון שבבריאה נגזר לעתיד לבוא, מפני שהעולם לא היה מסוגל לעכלו. אך "עצת ה' לעולם תעמוד" (תהלים לג, יא) - האור יתגלה. כעת ישנם עיכובים, אך בסופו של דבר יתגלה הרצון והקיום האמיתי של העולם בתורה, שמגמתה היא להרים את העולם לעליונותו המעודדת לו. הכוונה היא לגדלות היסודית, שהאדם מגיע אליה ע"י התורה. העולם ירד - "וירד ה' על הר סיני" (שמות יט, כ). ע"י גילוי נשמת העולם מרימים את העולם מצמצומו, ומשכללים אותו.

האדם שמבין שהמגמה של תורה היא להרים את העולם (זוהי עבודה גדולה ומעניינת...) - ממילא כל מה שהוא לומד מפרטי תורה איננו דבר חדוש אצלו. כיון

17. תנדבאר פכ"ה, ב.

18. [והשווה פרק ת, סעיף א: "הקדמת נעשה לנשמע מציינת את הוקרת התורה מצד סגולתה האלהית"].

19. תנחומא בראשית, א.

שהגיע לשורש התורה, הפרטים אינם חידוש, שהרי הבין את העיקר, ומכאן והלאה הפרטים הם כמו הזכרה למה שיש כבר בכוחו, כלומר זוהי רק תזכורת למה שקיים כבר בכוחו. וזה הוא סוד "מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת"²⁰, שהרי חסידים ראשונים היו שוהים שעה אחת לפני התפילה ושעה אחת אחרי התפילה ומתפללים שעה. הגמרא מקשה: אם כן, תורתם היאך נעשית? ועונה: מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת²¹.

20. ברכות לב ע"ב.

21. [השווה פרק יג, סעיף א.].

סעיף ז

התוויית דרך בעניינים רוחניים

מגדל הפורח באויר, אף שאפשר להנהיגו ברום האויר אבל קשה להתוות לו חלוק דרכים בדיוק הגון. כן במהלכי השכל הגבוהים בטעמי תורה צריך גבורה יתרה להתוות להם ארחות פרטיות, כאשר החכמה האנושית מתאמצת גם כן להתוות דרכים מדיקים במערכת האויר. גדולה היא מעלת דואג ואחיתפל בדרישת התורה, שהעמידו בעיות במגדל הפורח באויר, אף על פי שלא באו לידי מסקנה מכל מקום הספק הוא התחלה לפתרונים.

הקדמה

סעיף זה הוא סעיף מיוחד. ישנם סעיפים העוסקים בבירורים אישיים. כביכול הלומד חש: דבר זה נכתב בשבילי, לסייע לי בבעיותי והתלבטויותי. ישנן סוגי בעיות רבות ביחס שבין האדם לבין התורה, אחת ההדרכות לבעיות סבוכות אלה נמצאת בסעיף זה.

ביאור

דואג ואחיתופל היו אנשים גדולים. יש הגדרה מיוחדת של חז"ל על גדלותם. הם היו גאונים עילויים בעמקות וגדלות של תורה, בקדושת התורה. מתוך גדלותם - כך מוסרים לנו בביטוי מוחשי - היו להם ארבע מאות בעיות במגדל פורח באויר²². יש גם נפקא-מינה להלכה לעניינים של טומאה וטהרה, אולם יש מישור יותר עמוק ל"בעיות" אלו: אחיתופל ודואג עסקו בסתרי תורה וגילו דברים רבים בעניינים אלו. בלימוד התורה ישנם מדרגות: בקיאות, עיון, סברות וחדושים, וכן מדרגות עמוקות ביותר. מגדל הפורח באויר, אף שאפשר להנהיגו ברום האויר, אבל קשה להתוות לו חילוק דרכים בדיוק הגון. אפשרי כיום להטיס מטוס אף שפעם הדבר היה נראה לא מציאותי. מעניין הדבר שחז"ל כבר ידעו על אפשרות כזו²³. עם כל השכלול הקיים,

22. "אמר ר' יצחק: מאי דכתיב: 'איה ספר את המגדלים' (ישעיה לג, יח)? שהיה (דואג) סופר שלוש-מאות הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר. אמר רב: ארבע מאה בעיין בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר, ולא איפשט להו חד" (סנהדרין קו ע"ב). ועיין פרש"י שם, שהביא פירושים שונים בעניין. פירושו השני: "במגדל הפורח באויר - הנכנס לארץ העמים בשידה, תיבה ומגדל, אם הוא טמא או לא"; ופירושו השלישי: "לעשות כישוף, להעמיד מגדל באויר".

23. ר' אוצר הגאונים, סנהדרין קו ע"ב (עמ' תקלה): "כשם שמעמידים את הברזל באבן-שואבת הנקראת מגניסס".

עדיין קשה להתוות דרך באויר. קל יותר להנהיג כלי-תחבורה על הקרקע או בים מאשר באויר.²⁴

כל זה הוא משל ודוגמא לעבודות הרוחניות של דרכי לימוד תורה, ולחילוק שבין חלקי התורה המעשיים יותר, לבין החלקים המחשבתיים, העיוניים²⁵. כך במהלכי השכל הגבוהים בטעמי תורה צריך גבורה יתירה להתוות להם ארחות פרטיות, כאשר החכמה האנושית מתאמצת גם כן להתוות דרכים מדוייקים במערכת האויר.

גם בגדלות השכל, בגדלות דעת אלוקים, בענינים רוחניים גדולים וגבוהים של ישראל ואורייתא, קשה מאוד ומסוכן מאוד (להתוות דרך), אבל כשם שהחכמה האנושית מתאמצת ואף מצליחה להתוות דרכים מדוייקות באויר, כך עם התפתחות המדע והחכמה של התורה, יש אפשרות להתוות נתיבות דקות באוויריות העילאית הרוחנית של תורה.

גדולה היא מעלת דואג ואחיתופל בדרישת התורה, שהעמידו בעיות במגדל הפורח באויר, אף על פי שלא באו לידי מסקנה, מכל-מקום הספק הוא התחלה לפתרונים.

מגדל פורח באויר הוא סמל וביטוי מליצי לחלקי תורה אויריים²⁶. גם בזה עסקו דואג ואחיתופל והגדילו לעשות: "יגדיל תורה ויאדיר"²⁷. גילוי מאות בעיות ומחקרים בתורה, הוא בעצמו ביטוי של גדלות²⁸. להבעת הבעיה, תפיסתה וגלוייה יש ערך של מדרגה רוחנית עיונית ולמודית, גם מבלי התשובה לבעיה²⁹. עצם הבעת הבעיה והצבתה מגלה את הדרגה הגדולה של המחקרים והחיפושים.

24. [אמר רב יהודה אמר רב: "מצא קן בים - חייב בשילוח (הקן), שנאמר: 'הנותן בים דרך'; אלא מעתה מצא קן בשמים, דכתיב: 'דרך נשר בשמים', הכי נמי דמחייב בשילוח הקן?"] ומתרת הגמרא: "דרך נשר איקרי, דרך סתם לא איקרי" (חולין קלט ע"ב). יש אפשרות להגיע לכלל דרכים ונתיבות באויר ע"י מאמץ וגבורה רוחנית. כפי שהמדע מתווה דרכים באויר - כן גם בתורה.].

25. [ראה קול התור לגר"א, באר שבע החכמות (מהדורת בני-ברק, עמ' 119) על השימוש בהתפתחות המדע להסברת רעיונות תורניים מופשטים: "ורבינו אמר משל למה הדבר דומה: למלמד דרדקי, המסביר לתלמידיו הפעוטים כמה דברים שבתורה, ע"י צעצועים וכדומה וציורים פשוטים"].

26. [בפיסקה זו משולבת תפיסתו המחודשת של הרב זצ"ל את דברי הגמרא. בשונה מההסברים של הראשונים, שהובאו לעיל בהערה 22, אין "מגדל פורח באויר" ה הלכתית, אלא ביטוי לבעיה רוחנית מחשבתי].

27. נידה נא ע"ב: "כל שיש לו סנפיר... יגדיל תורה ויאדיר"; תוס' ב"ק, ב ע"א, ד"ה "ולא זה זה": "והתנא האריך להגדיל תורה ויאדיר". ועיין של"ה, שער האותיות, מסכת שבועות, "כלל יגדיל תורה ויאדיר". [ועיין תוס' חולין, סו ע"ב, ד"ה "יגדיל תורה ויאדיר" - "הרבה אמר לנו טעמים וכי"; שיחות הרצ"ה לבראשית, עמ' 203-203, ובמה שצוין שם; אורות התורה ט, ה: "וכיון שהאדם עומד וקבוע על יסוד הטוב, כל דמשכח ידרש, ויגדיל תורה ויאדיר"].

28. [עיין אורות התורה יג, ה: "ועל מגדל הפורח באויר דעת עליון אלפ"י תשובות ומחקרים להרחיב לב ולעזן נפש"].

29. כפי הביטוי השגור: "שאלת חכם - חצי תשובה".

ישנו חלק אחד של תורה המופיע ביבשה³⁰, חלק אחר מופיע בעליוני עליונים אוריים. יש מדרגות בגדלות התורה בעיניים היותר דקים ומסובכים, וגם בהם צריך לקיים "יגדיל תורה ויאדיר". צריך לגלות חריפות ולמדנות גם במעשה מרכבה³¹, ולא רק בהיות דאביי ורבא. הצד הרוחני הוא אירי, אך הכל שייך לקדושת התורה המקיפה את כל המדרגות הרוחניות.

לסיכום: יש ערך גדול להצבת בעיות בעיניים רוחניים, ולהתאמץ מתוך הצבת הבעיות להתוות דרך גם בעיניים רוחניים מורכבים ומופשטים.

30. [השווה סעיף ט, לגבי לימוד ההלכה והמשנה, שהוא כמו "הלימוד הגיאוגרפי"].
31. הערות למוסר אביך, עמ' כא: "בסודות המרכבה יש גם כן לפלפל פלפול עמוק ומתוק". מתוך של"ה, בית חכמה תנינא, אות יז (מהדורת י"ס, תשנ"ג, עמ' ע).

סעיף יד

הצד הרוחני והצד המעשי בתורה

כשהנשמה משערת עד כמה איש ישראל מכרח הוא קדם כל לדעת את תורת ישראל, ועד כמה כל החיים הרוחניים מכרחים להיות מבססים על יסודות מעשיים בחיי הצבור ובחיי היחיד, מתעוררת תשוקה גדולה ללמוד התורה המעשי, המורה את דרכי החיים, והתשוקה הרוחנית נלחמת היא על עמדתה, ואינה מניחה את התשוקה המעשית שתמשל היא ממשלה בלתי מגבלת בסדרי הלמוד וארחות החיים והמחשבה. ומתוך ההתנגשות של אלה שתי התשוקות הבורות, יצא אור מבהיק, כולל בקרבו עשר ספון, קלוע משני הפחות יחדיו, הרוחני והמעשי. ומשניהם יבנו נשמות שוממות, ויתכונן עם עולם, ההולך לחדש את נעוריו, על ארץ מטעתו.

הקדמה

כל הפרק - קיום מצוות הלימוד. "הוי שקוד ללמוד תורה"³², "עשה תורתך קבע"³³. עניין של ישיבה הוא קביעות. בלשון חז"ל - "בי רבנן"³⁴, הבית של רבנן ותלמידיהון. "בשבתך בביתך"³⁵, יציבות וקביעות. אנחנו לא בביקור, אנו בקביעות. "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי"³⁶.

סעיף זה הוא מיוחד. מופיעה כאן המילה: "תשוקה", להתמלא בתורה. שאל משהו: למה צריך ללמוד גמרא? והתשובה: לפני כן צריך לדעת מהי גמרא. בארמית: גמרא, בעברית - תלמוד. תלמוד - זוהי תורה שבעל-פה. בגיטין: "אמר ר' יוחנן: לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא (על) בשביל דברים שבעל-פה"³⁷. גם לגויים יש את ספר התנ"ך. בדברי חז"ל מסופר שהיתה פקודה לתרגם את התורה ליוונית. היה זה נורא! "קשה כיום שנעשה בו העגל"³⁸. זה לא שאנו צרי עין, אלא שצריכים להבין מהו "ישראל" ר'אורייתא". זוהי אחדות אחת. התורה היא נשמת ישראל. "כי הם חיינו ואורך ימינו"³⁹, ואי אפשר להעביר את החיים למישהו אחר. "נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה", "גוזל", "בא על נערה מאורסה"⁴⁰ (ביטויים של חז"ל). זוהי שייכות, החיוניות השייכת לישראל. אין פה יכולת לשתוף. יש לנו צמאון, אהבה, דבקות, תשוקה. ומתוך כך הקביעות הנובעת מ"הבוחר בעמו ישראל

32. אבות פ"ב מ"ד.

33. אבות פ"א מט"ו.

34. שבת כ"ג ע"א: "כי הוינא בי רב", מגילה כ"ו ע"ב: "בי רבנן" (בית המדרש - רש"י).

35. דברים ו, ז. דברים יא, יט.

36. תהלים קיט, צז.

37. גיטין ס ע"ב.

38. מסכת סופרים א, ז.

39. מתוך תפילת ערבית.

40. עפ"י סנהדרין נט ע"א.

באהבה"⁴¹. ומכאן האהבה לחיוניותנו. בספר זה - באופן כללי, ופה בסעיף זה **התשוקה**, הרומנטיקה של התורה. "שיר השירים קודש קודשים"⁴². התשוקה השייכת לנו, ביחס ללימוד תורה, היא לכל התורה, תורת ה' תמימה⁴³. עם כל ההיקף הכללי שכולל כל צדדי התורה - יש צד רוחני וצד מעשי. למוד ההלכה - הצד המעשי, ההתפרטות לכל פרטיה ודקדוקיה של תורה. אורייתא וקודשא-ברין-הוא המתפרט בכל סוגיה בגמרא, ממשנה וגמרא וראשונים ואחרונים. התשוקה הזו מקיפה את הכל. הטבעיות והשייכות שלנו שייכת לכל פרטי התורה. לאדם צד מעשי, שכלי, נפשי וכו', שקידת התורה מתגלית קודם כל בצד המעשי. כמובן שאסור להפריד ח"ו בין מעשי לבין רוחני. הכל שייך לקב"ה ואורייתא. זהו תוכנו של הפרק. המלה תשוקה - רומנטיקה - מקיפה את שני הצדדים, מתוך כלל שייכותנו וחיוניותנו לתורה. ופה, בסעיף זה יש העמקה נפשית. הבסיס הוא שייכות, אחדות. אהבת התשוקה כוללת את הצד הרוחני והמעשי. צריך להתבונן ולנתח. היסוד הוא אחדות, ועם זה ישנם שני צדדים. כשזוכרים זאת ויודעים זאת, מכאן הדרך החנוכית ל"עושה שלום במרומי"⁴⁴.

ביאור

כשהנשמה משערת, מתבוננת, **עד כמה איש ישראל** - התבוננות שנשמתנו הדיקה בתורה - **מוכרח הוא** - המשך הסעיף הקודם - **קודם כל לדעת את תורת ישראל**. בסעיף הקודם, הדברים נכתבו באופן כללי ובצורה קלילה. לעומת זאת, פה יש העמקה באותו ענין. הכרחיות. צריך להבין את ההכרח הנפשי לדעת את תורת ישראל. הגמרא, תורה שבעל-פה, "חיי עולם נטע בתוכנו"⁴⁵. חיוניותנו הכלל ישראלית, המוסרית אלקית. "מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו"⁴⁶. השאיפה היא לכל התורה. באיזה מדה שאנו יכולים להספיק בהיותנו בישיבה, גם אם לא נזכה לדעת את כל הש"ס⁴⁷. **ועד כמה**, זה נחוץ **כל החיים הרוחניים** הבריורים, הרוחניות של התורה, **מוכרחים להיות מבוססים על יסודות מעשיים**, לימוד וקיום בחיי הציבור ובחיי היחיד. ומתוך זה מתעוררת תשוקה ללמוד תורה המעשי המורה את דרכי החיים. התוכן הרוחני חייב להתגלות במעשה. יחד עם זאת ישנה תשוקה רוחנית. שני סוגי תשוקה: מעשית ורוחנית. האדם אינו צריך לרמות את עצמו,

41. מתוך תפילת שחרית.

42. ידים פ"ג, מ"ה.

43. תהלים יט, ח.

44. איוב כה, ב.

45. ברכת התורה. טור או"ח סי' קלט: "זו תושבע"פ".

46. תהלים קו, ב. מגילה יח ע"א: "למי נאה למלל גבורות ה'?" - למי שיכול להשמיע כל תהלתו.

47. "לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין להבטל ממנה" - אבות פ"ב, טז. וראה פרק ט סעיף ג. [וראה שיחות הרצ"ה לבראשית, עמ' 344: "יש בישראל יחידים, גאוני גאוני, המקיפים את כל הש"ס, כל תורה שבעל-פה; אין זו מידת כל אחד ואחד. אבל אם אינך מוכן להקיף את הכל, והינך תופס באיזו מידה חלק מסוים, ואתה מצליח לברר אותו באמיתיות, בדעה ובשכל - אתה זוכה להתמלא ולהתפתם יותר ויותר בבריורים השכליים המוסריים האלה, ובזה אתה משלים יותר ויותר את האישיות המוסרית הרוחנית היהדותית שלך".]

הרוחניות מוכרחה להתגלות בעולם הזה במעשיות. אולם התורה מקיפה את שני הצדדים. צריך לשים שלום בין הגוף לנשמה.

והתשוקה הרוחנית - יכול להיות פירוד חס ושלום - לוחמת על עמדתה, ואינה מניחה את התשוקה המעשית שתמשול היא ממשלה בלתי מוגבלת בסדרי הלמוד וארחות החיים והמחשבה. זהו נתוח אנליטי במציאותנו הנשמטית, התנגשות, ויש צורך ל"עושה שלום במרומי"⁴⁸ וגם "במעמקי". יש מאוויים, אידיאלים של תורה משני הצדדים. ומתוך ההתנגשות, של אלה שתי התשוקות הבוערות, אין זו מלחמה שצד אחד מנצח, אלא יחד, יצא אור מבהיק, כולל בקרבו עושר ספון קלוע משני הכחות יחדיו, הרוחני והמעשי. ומשניהם, יבנו נשמות שוממות, נקווה שנזכה לזה. אז⁴⁹ מתגלית הסייעתא דשמיא לגבי כלל ישראל וארץ ישראל, משניהם, מההצטרפות וההשלמה והשכלול של שני הצדדים, משניהם יבוא בנין כלל ישראל וארץ ישראל.

בפסוקי הנחמה, "ושבו בנים לגבולם"⁵⁰, "והשממות תבנינה"⁵¹, ויתכונן עם עולם ההולך לחדש את נעוריו על ארץ מטעתו⁵². הבנין צריך להתקיים מזרם התחיה, משני הצדדים של השייכות הנשמטית הכוללת שלנו לתורה, מתוך האחדות הכוללת את כל התורה הרוחנית והמעשית.

48. איוב כה, ב.

49. [על-ידי אחדות הכוחות השונים].

50. ירמיהו לא, טז.

51. עפ"י עמוס ט, יד: "ובנו ערים נשמות וישבר".

52. מטעתו - מקורו (מלשון נטיעה), עפ"י פסחים פז ע"ב: "שלושה חזרו למטעתן", ובפיט להושענא רבא "אז כעיני עבדים": "שיחים בדרך מטעתם, ענם בקול פגיעתם". ובפירוש "רינת ישראל" - "כדרך גידולם" (סידור נוסח ספרד, עמ' 432). המקורות עפ"י ציוני רבינו זצ"ל.

סעיף טו

המסך שבין ההלכה לאגדה

בלמוד דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפרטי פרטים, הרי הולך ומתכלל באבוקה אחת במגמה הכללית של יסוד הדת ושאירת הקדש והעליוניות שבתוכו. ואם באמת יטשטש האור המבהיק של הפרטים, יחרב העולם המעשי שלו. על כן מכרח מסך להיות נפרס, והוא נותן מקום לברור של כל פרט ופרט בעולם חשוך לגבי האורה הכללית, ועבודת ברור זה בידיעה ועבודה משכללת היא את החיים, וממעל להמסך האור מזהיר בכל הוד פללותו, ודרך מעברו מרעיף הוא טללי אורה לכל הבליטה הפרטית, עד שיוגק הוא העולם התחתון מהעליון, והולכים הם ומתאחדים.

הקדמה

לאחר הסעיף הקודם, שהוא כללי, ישנה התפרטות. הנשמה הכללית של התורה זורמת בפרטי הסוגיות. הכלל זורם לכל הפרטים. במדרש⁵³: "אמר ר' יצחק: לשעבר (בדורות הקודמים) היתה התורה כלל - והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד". כלומר: רוצים לשמוע דבר הלכה. לכאורה יאמר אדם: ההלכה היא פרטים! אך ר' יצחק אומר להיפך. כשהתורה היתה מובנת, ההקשר היה מובן, המצב הוא בריא. בימי ה"ראשונים כמלאכים"⁵⁴, היו הם רואים את נשמת התורה זורמת בפרטים ובהיות דאביי ורבא⁵⁵, ומתוך כך היו רצין לשמוע דבר הלכה. ובהמשך המדרש⁵³: "ועכשיו, שאין התורה כלל - היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה". התורה איננה מוכרת בכל חיוניותה.

ביאור

בלימוד דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפרטי פרטים, הרי הולך ומתכלל באבוקה אחת⁵⁶ במגמה הכללית של יסוד הדת ושאירת הקודש והעליוניות שבתוכו. ואם באמת יטשטש האור המבהיק של הפרטים, ללא טיפוח ושכלול, זוהי ריקנות, מוגבלות, עיכוב בשייכות הרוחנית. אז יחרב העולם המעשי כולו. שני הצדדים כלליים ומאוחדים, על כן ישנה מחשבה, דבר חינוכי, מוכרח מסך להיות נפרס; האגדה - היא כל כך נחמדה! "מחיה"! זוהי הערה חריפה ועמוקה. יש כאן חינוך אלוקי. פריסת המסך באה על מנת לעכב את זרם האור הרוחני. להתעכב, כדי שסוגיה דשמעתתא תוכל להתקיים. המסך המעכב את הזרם שלא יבלע את הפרטים, והוא נותן מקום לברור כל פרט ופרט בעולם חשוך לגבי האורה הכללית.

53. שיהשר פ"ב, ד"ה "סמכוני באשיות".

54. עיי' שבת קיב ע"ב.

55. על-פי סוכה כח ע"א.

56. [כלומר: הפרטים נכללים בתוך הכלל ונלמדים כחלק ממנו].

ללא המסך, לגבי האור הגדול של רוחניות, יראו הפרטים חיוורים. ולכן צריך חינוך. ישנה האטה, עיכוב, ומתוך זה יש אפשרות בירור לכל פרטי תורה, לברור של כל פרט ופרט בעולם חשוך לגבי האורה הכללית.

ועבודת בירור זה בידיעה ועבודה, בירור היחסים של כל חלקי התורה יחד, בהכרה, והלמוד על-פי זה, משכללת היא את החיים. וממעל להמסך האור מזהיר בכל הוד כללותו. יש צורך במעט התאפקות, מקור האור קיים. אור של מקור תורה זורם ושופע. הוא עובר דרך המסך, ודרך מעברו מרעיף הוא טללי אורה לכל הבלטיה הפרטית. שני צדדים, עולם עליון ועולם תחתון. עד שיונק הוא העולם התחתון מהעליון, והולכים הם ומתאחדים.

אור מבהיק וזורם ושופע, מטשטש - ולכן יכול להיות קלקול בפרטי ההלכה, על כן צריך סבלנות. זהו דבר מעשי, אין זה פירוד אלא סידור נכון, ואז יש יניקה, ובסופה אחדות.⁵⁷

57. [הרחבה בעניין ההבחנה בין הלכה לאגדה ובין נגלה לנסתר, ראה שר"ת חתם סופר או"ח סי' נא, ובשיחות הרב צבי יהודה לבראשית עמ' 236-238, 240, 420. ובסיכום שם: "ההלכה והאגדה כל אחד לחוד היא קודש, אך העירבוב הוא שאסור" (420). בירור הלכה חייב להיות על-פי נגלה, בכל תוקף, אבל אין כאן פירוד חס ושלום. יש קשר, שייכות והשפעה (ר' שם עמ' 236, הערה 77, ובמצויין שם).]